

NESMYSL, VRABCI NEVYMÍRAJÍ

Ornitolog **TOMÁŠ GRIM** o sbírání ptačích rekordů, českém papouškovi a o tom, kdo je to ptáčkař.

Text: Lucie Zídková
Foto: Michal Sváček

Sejdeme se v půl šesté ve Stromovce,“ domlouváme se s Tomášem Grimem na rozhovoru. Tři hodiny předtím volá, že už je v Praze – a jestli bychom se nemohli sejít hned. Na dohodnuté místo dorazí opálený a s velkým batohem, rovnou z Krkonoš. Ještě ráno stál na Sněžce, teď sedí na rozpálené lavičce u jezírka a mimoděk registruje všechny ptáky okolo.

„Mám tak čtyřicet minut, víc ne, musím si ještě vyzvednout něco k foťáku, zítra jedu na sýčky,“ varuje mě a začne chrlit. Ještě několik dní po rozhovoru si pinkáme doplňující dotazy mailem. V mnoha úpravách, které do textu udělá, nezapře vědce: i když sám tvrdí, že na vědě je nejdůležitější její popularizace, dává si velký pozor, aby ho kolegové odborníci nemohli vzít za slovo. Zjednodušovat vocad' poad' je, jak se zdá, jeho heslo.

Vrátil jste se z Krkonoš, kde jste se snažil spatřit pěvušku podhorní. Co je na ní tak zajímavého?

To je taková ptáčkařská libůstka...

To budete nejdřív asi muset vysvětlit, kdo jsou to ti ptáčkaři.

My máme na jedné straně ornitologii, která bádá třeba nad tím, proč některý ptačí druh mizí. Snaží se kvantifikovat změny a navrhnout, co s tím. Ale k ptactvu lze přistupovat i kratochvilně – a tomu právě říkáme ptáčkaření. Já teď dělám obojí. Jako ptáčkaře mě zajímají různé špeky, unikátní druhy, které vybočují z řady. Jedním z nich je právě pěvuška podhorní: na

první pohled úhápěčko neboli univerzální hnědý pták, ale ekologicky to je špek první třídy. Má totiž nejen náš nebo evropský, ale rovnou světový rekord, a to výškový. Ve východní Asii hnízdí i přímo u moře, ale při sběru potravy byla pozorována i na úpatí Mount Everestu ve výšce 8000 metrů nad mořem.

Při sběru potravy? V oblasti věčného sněhu a ledu?

Přiznám se, že tady je můj rozum v koncích. Nicméně těch osm výškových kilometrů rozpětí je skutečně světový rekord, když nepočítáme tažné ptáky. Ti hory přeletí, ale nežijí tam. No a u nás je jen jediné místo, kde pěvuška podhorní trvale žije: na Sněžce. Vydal jsem se tam pln jistoty, že si pro letošek „odškrtnu“ další druh. No, takhle neúspěšnou výpravu jsem asi ještě nezažil. Vylezl jsem kvůli pěvušce nahoru celkem šestkrát, naposledy dneska ve čtyři ráno. Byl jsem na Sněžce přes den i večer, když foukalo, když nefoukalo, když svítilo slunce i když bylo zataženo. A nic. Je to asi můj životní rekord, ale ne zrovna ten, kterým bych se chtěl chlubit. (*směje se*)

Kolik druhů ptáků se vám už podařilo vidět?

Přes čtyři tisíce. Většinou jsou to ale tropičtí ptáci, což vyplývá z toho, že v Česku je zjištěných méně než čtyři sta druhů a z toho jen polovina tu hnízdí.

Není to ptáčkaření už víc sport než věda?

TOMÁŠ GRIM (46)

Vystudoval zoologii v Brně a Olomouci, na Univerzitě Palackého působil jako pedagog a výzkumník. Je autorem stovky odborných článků a spoluautorem knihy o kukačce (The Cuckoo: The Uninvited Guest – Kukačka: nezvaný host, Wild Nature Press, 2017), která získala prestižní cenu časopisu British Birds. Provozuje vlastní stránky www.tomasgrim.com. Je svobodný, bezdětný.

Samice morčáka velkého, druhu, jenž k nám zalétá zazimovat ze severu a posledních dvacet let i vzácně hnízdí, vozí mláďata na zádech.

Jasně: ptáčkaření je volnočasové hobby, které s ornitologií, tedy vědou, což je dnes samý design pokusů, statistika a rvačka o granty, nemá společného vůbec nic. To už spíš se sbíráním známek, přírodomilstvím či turistikou. A ptáčkařit můžete lážo plážo, nebo to skutečně můžete brát jako kompetitivní sport. Mimochodem, jen v USA je ptáčkařů dvacet až třicet milionů, je to jeden z nejrozšířenějších koníčků na světě vůbec. V Anglii se člověk téměř stydí prozradit, když není ptáčkař. (*směje se*) Je to u nich plnokrevný národní sport.

Existuje prý dokonce žebříček ptáčkařů s největším počtem pozorovaných úlovků...

Žebříčků je víc – třeba nejdelší seznam druhů pozorovaných za den nebo za rok. A pak podle toho, kde: nejvíc na světě, v Evropě, u nás, v jakékoli zemi... I na vlastní zahradě!

Jak si v těch žebříčcích stojíte?

Zahradu nemám, tak bloumám po světě. V českém národním žebříčku jsem v kategorii „svět“ – což je takzvaný life-list, tedy celoživotní seznam bez nějakých umělých vymezení – na prvním místě. Kuriózní je, že s více než čtyřmi tisíci druhů mám tolik, co kolegové na druhém a třetím místě dohromady – normálně se v žeb-

říčcích bojuje o jednotlivé druhy, maximálně desítky, ne o tisíce. Měl jsem štěstí, že jsem hodně jezdil do světa kvůli práci – a jet třeba na konferenci do Brazílie či na stáž na Nový Zéland by pro mě bylo nemyslitelné bez toho, že bych tam pak nějaký ten měsíc nezůstal i po práci a neptáčkařil.

A nebojíte se, že se tím příliš vzdálíte vědě? Přece jen jste jmenovaný profesor, i když teď zrovna si dáváte od výuky na univerzitě pauzu.

Zatím ne. Vědu stále trochu dělám, zrovna dokončujeme docela zásadní článek, kde jsme doložili úplně nový styl kladení vajec u ptáků, ale víc nemůžu prozradit.

Je počet ptačích druhů u nás víceméně konstantní, nebo se nějak mění nahoru či dolů?

V hrubých rysech je zjištěný počet stále stejný – kolem čtyř stovek. Z toho je ale velká část, kolem čtvrtiny, tvořená zatoulanci, které ze současné generace viděli jeden dva pozorovatelé, případně vůbec nikdo. Zajímavým důvodem změny počtu druhů je rozdělování známých druhů na více druhů, nebo naopak jejich slučování. I věda se vyvíjí.

Na sídlišti na severu Prahy, kde bydlím, je letos nebývalé množství rorýsů.

Zaujalo mě, že tenhle pták stráví skoro celý život v letu. Je pravda, že skoro nikdy neusedá na zem?

Na zem neusedá opravdu nikdy, dokonce by z ní ani neuměl vzlétnout. Rorýsi jsou letečtí rekordmani: za letu spí, za letu se dokonce páří – je to jediný ptačí druh, který tohle umí. Když se u nás malý rorýs vylhne, letí na zimu do Afriky, tam zimuje, celou tu dobu létá, další rok na jaře se vrátí. A pozor – pokud se mu nepodaří najít vhodné místo k zahnízdění, zas odletí do Afriky, znova se vrátí k nám a teprve pak zahnízdí. Může se tedy stát, že je až dva roky ve vzduchu, aniž by se dotkl země.

Kde na to bere energii?

Má dlouhá srpovitá křídla, která dobře nesou. A při letu nepřetržitě loví hmyz. Ve spánku dokáže plachtit a přepínat mezi mozkovými hemisférami, takže vždycky spí jen jedna polovina mozku. Je to spíš takový střídavý mikrosnánek.

Nedávno mi devítiletý syn, který se nadchl pro ptactvo, ukázal obrázek ptáka, u kterého se mi nechtělo věřit, že by mohl žít u nás, jak byl barevný.

Byla to vlha pestrá. Ta je tu odjakživa?

Vlha je opravdu snad nejkrásnější, ale každopádně nejpestřejší český pták. Je to vlastně

takový český papoušek. Ale není to žádný „náš“ pták, je to echtovní tropický druh, který k nám jen zalétá na rychlou otočku zahnídit. Ještě v 80. letech minulého století u nás hnízdilo do deseti párů, dnes už jich je téměř tisícovka, ale pořád je potkáte spíš na jižní Moravě.

Prozradíte, kde přesně?

Na oborových webech jsem si všimla, že vy ornitologové si lokality hodně chráníte.

To je věčný spor, kterým tedy žijí spíš ptáčkaři, ale i fotografové a samozřejmě ochránci přírody. Tajení lokality zrovna u tak atraktivního ptáka, jako je vlha, vidím jako pozitivní věc: ne každý fotograf má dost respektu a skutečně může opeřeence poškodit tím, že si nedrží dostatečný distanc. A tupelem u aktivních hnízd. Něco jiného je tajení lokality s výskytem nějakého vzácného zatoulance, to je podle mě sobectví a hlupáctví, které nemá s ochranou přírody společného vůbec nic. Zatoulanec je zvíře, které doslova neví kudy kam, má nějakou vadu a zpravidla brzy chcípne. To je ten slavný Darwinův přírodní výběr v akci. Než dopovím tuhle větu, zdechnou po světě stovky takových zatoulanců i bez utajení. Ale zpátky k té vlze. Řeknu to takhle: největší počet těchto ptáků pohromadě lze u nás asi najít na jedné lokalitě poblíž Mikulova, ale pár míst je i ve středních Čechách. Koho to zajímá, může si ty netajené lehce najít v databázi Avif (*České společnosti ornitologické*).

Ještě nějakému ptáku současně klimatické změny svědčí?

Třeba výřečkovi malému, miniaturní krásné sovičce, která se dá vzít do ruky jako hračka. Je to typická jihoevropská sova, kterou můžete v noci slyšet třeba v Chorvatsku – ozývá se jemným hvízdáním. Šíří se teprve v posledních letech a každým rokem jich pár přibude. Letos byly záznamy i z Brna či Olomouce. Jejich posun na sever lze pozorovat v přímém přenosu.

Nedávno mi říkali entomologové, že koridorem, kudy se k nám dostávají teplomilné druhy brouků a motýlů, je Dolnomoravský úval. Takže to platí i pro ptáky?

V zásadě ano. Je to jakási dopravní tepna. Na druhou stranu jsou ale druhy, které se posouvají jinými směry. Například se u nás objevují různé severské kachny ze Skandinávie: už před sto lety se k nám přistěhoval polák chocholačka, v polovině minulého století se přidali hoholi a na přelomu tisíciletí i morčák velký. Holubi hřivnáči se zase posouvají ze západu na východ a krkavci z východu na západ. Tuhýci jdou výše do hor, naopak u čápa bílého průměrná nadmořská výška obsazených hnízd klesá. To jsme

zjistili v rozsáhlém výzkumu založeném na více než tisíci hnízdech za poslední více než století. Ten obří vzorek je zásadní, protože si pak můžeme být závěry jisti. Velká část vědeckých „objevů“, nad kterými lidé žasnou v médiích, totiž nejsou žádné objevy, ale neoprávněné závěry způsobené málo reprezentativními vzorky, chybnou statistikou a podobně. Změny klimatu – tedy žádné oteplování – jsou jen jeden z mnoha vlivů, které neustále běží na pozadí a od nepaměti ovlivňují šíření živočichů i rostlin. V řadě případů klima převládá vlivy jiné, jenže třeba změna způsobu silážování – která částečně nejspíš vedla k onomu lokálnímu úbytku vrabců – není asi tak mediálně neodolatelná jako představa medvěda ledního postávajícího na posledním neroztátém kousku ledovce. Lidi pak pod vlivem různých mediálních vyzobaných „infodrobečků“ blbnou a panikaří nad změnami, které se v evoluci života děly vždy přirozeně i bez vlivu člověka. A byl bych opatrný se závěrem, že za posun na sever vždy může změna klimatu – ze samotného šíření jakýmkoli směrem neplyne o jeho příčinách vůbec nic.

Vaše velké téma jsou v poslední době mimo jiné vrabci. Jak to s nimi tedy je? Ubývá jich, nebo ne?

Vlhu pestrou lze v posledních letech spatřit i jinde než jen na jižní Moravě.

Takřka celosvětové rozšíření vrabce domácího jistě souvisí i s jeho mimořádnou množivostí: na jednu samici připadá 20 až 40 kopulací denně. Vrabec má nejvyšší frekvenci kopulací mezi všemi 11 000 ptačími druhy na světě.

To je další příklad nesmyslné hysterie. Ono se toho kolem nás nic moc neděje, takže rádi každou prkotinu nafoukneme do apokalyptických rozměrů. „Proč u nás vymírá vrabec?“ je nejčastější otázka, kterou mi lidé kladou na mých promítáních. Dokonce i těch o kukačce! (*směje se*) Nemůžou být dál od pravdy. Vrabec domácí je třetí nejpočetnější druh žijící v Česku, dnes u nás hnízdí 2,7 až 5,4 milionu párů. Pro úplnost: nejběžnější je pěnkava, té hnízdí čtyři až osm milionů párů, těsně po ní je sýkora koňadra.

A co vrabec polní?

Ten je výrazně míň běžný, ale určitě to budou statisíce hnízdících párů. To údajně vyhynutí vrabce domácího se týká jen několika míst na světě. Hysterie vznikla v 80. letech v Londýně, kde skutečně zmizeli asi z 95 procent. Takových případů bylo ještě několik, média si toho všimla, ale už se nemluvilo o místech, kde se vrabec držel, a úplně se zametlo pod koberec, že na většině kontinentů se vrabec nezadržitelně šíří dál, takže přibývá. Zásadní ochranný problém je, že se vrabce, který je všude mimo Blízký východ nepůvodní a uměle člověkem rozšířený, nedaří účinně hubit, například v USA či Austrálii eradikační programy, bohužel, selhávají. Celkově je vrabec běžný jako kdykoli předtím. Je to dokonce nejpočetnější volně žijící

ptačí druh na zeměkouli, udává se více než jedna miliarda dospělých jedinců. Jako jeden z mála druhů hnízdí na všech kontinentech, samozřejmě kromě Antarktidy. Vrabec domácí se zkrátka má dobře, nic na tom nezmění detaily, jako že jeho počty u nás od počátku 80. let klesly na polovinu. Pak totiž zase začaly stoupat, dnes jsou tak na 60 procentech tehdejších stavů. Jenže je třeba nezapomínat, že tehdejší počty jsou zcela uměle vysoké, člověkem vytvořené! Používat je jako měřítko toho, „jak by to mělo být“, je naprostá absurdita – řešit ubývání vrabce jako ochranný problém je, jako bychom hořekovali nad případným ubýváním akátu, bolševníku či plzáka španělského. Celkově se dá říct, že jestli nějakému druhu na světě opravdu nehrozí vyhynutí, je to vrabec domácí. I kdyby vyhynul v celé Evropě, nestane se vůbec nic ochrannýsky důležitého.

Kde je tedy vlastně domácí, ten „náš“ vrabec domácí? Odkud se rozšířil?

Nebýt vzniku a rozšiřování zemědělství, je to naprosto obskurní druh z Blízkého východu, o kterém nikdo nic neví. Jeho příbuzní tam dodnes žijí. Spolu s holubem skalním, což je správné pojmenování toho našeho holuba „domácího“, vykonali podobnou cestu, oba jsou to suchomilné, polopouštní druhy. Příběh vrabce je velmi složitý a teprve v posledních letech se díky molekulárnímu výzkumu podařilo odhalit, kudy jeho cesta vedla. Dokonce víme, které geny způsobily, že „polidštění“ vrabci mají robustnější hlavu a špičatější zobák než jejich předkové, aby mohli zpracovávat jinou potravu než původní, divocí vrabci.

Ti jedli co?

Nedomestikované trávy, tedy jejich semena. Zhruba před deseti tisíci let, kdy lidé z trav vyšlechtili obilí, se vrabec začal přizpůsobovat člověku a tak, jak se šířila zemědělská kultura, s ním prodělal tu neuvěřitelnou expanzi po celém světě. Zobali nesklizené obilí a oves, který trousili koně. Zajímavé je, že tu vydrželi takhle dlouho. To je zcela ojedinělé. Většina druhů ptáků vázaných na produkty lidské kultury je s námi teprve pár set let, vrabec domácí je spolu s vlaštovkou, která je s námi také už několik tisíc let, rekordmanem. První velký pokles vrabce nastal těsně po první světové válce, kdy zanikla koňská doprava. Je ale třeba říct, že všechna ta tvrzení o masivním ubývání vrabců stojí dost na vodě. Do 80. let minulého století nemáme žádné kvantitativní údaje. Nikdo neví, jaké byly přesné počty, takže úbytek o například 80 procent, o němž někdo mluví, je naproste hausnumero. Žádné takové číslo stanovit nelze. A je třeba si neustále připomínat, že ať už ta „původní“ početnost před pár dekadami či stoletími byla jakákoli, nebyla vůbec

původní – byla umělá, a tedy ochránářsky zcela irelevantní.

O které druhy bychom se tedy měli bát, když ne o vrabce?

Skutečně na pokraji vyhynutí je například slavík modráček tundrový. Letos populace klesla na pět párů na Úpském rašeliništi v Krkonoších. Jakmile se druh někde dostane na takto kritické číslo, už to má v této lokalitě bohužel spočítané. Obecně se máme bát o druhy, které jsou tady původní a jsou skutečně ohrožené lidskou aktivitou. Nejohroženější jsou u nás ptáci zemědělské krajiny. Je tomu tedy úplně naopak, než si většina lidí myslí. Lidé obvykle mají za to, že je třeba rozšiřovat lesy, protože jedině les je ta správná příroda. To je velký omyl s tragickými důsledky pro ochranu přírody. Lesní ptáci jdou početně v posledních desetiletích stabilně nahoru, zatímco dolů jdou ptáci, kteří byli původně vázaní na step a k přežití potřebují tradiční zemědělskou krajinu. Step je vůbec nejohroženější biot na planetě. Žádný deštný prales, ale step, protože jsme ji skoro kompletně zkonvertovali na polní kultury. Ale i ta je tak – jak to říci slušně – pozměněná člověkem, že ty původně stepní druhy už v ní nenacházejí obživu.

Které to jsou?

Často se uvádí, že je ohrožený například chocholouš. Rarita: v Česku přežívá pár posledních desítek párů. Jenže chocholouš je k nám taky zavlečený člověkem, respektive zemědělstvím! Je to polopouštní zvíře, například v Íránu je to snad nejběžnější pták vůbec. Je otázka, jestli ho u nás ochránářsky řešit, když je tu nepůvodní. Je ale třeba říct, že je to jiná kapitola než vrabec, který je zcela vázán na potravní nabídku a nabídku hnízdních míst danou člověkem. U chocholouše ani jedno z toho neplatí. Kriticky ohroženým druhem je i sýček. To je opravdu specialista, ideálním domovem je pro něj nějaká stará usedlost, kde na dvorku zobou slepice, je tam sešlapaný trávník a trošku bordýlek. Do 80. let u nás hnízdily stovky párů, ale pak, především po nástupu zemědělské politiky EU, šel prudce dolů. Kdyby kolegové Martin Šálek a spol. nevyvinuli obrovské úsilí o jeho zachování, už by byl pryč.

Proč je dnešní zemědělská krajina pro ptáky nevhodná?

Začalo to v 50. letech scelováním polí. Podívejte se na oblast mezi Znojmem, Mikulovem a Břeclaví. Uvidíte tam pole kilometr krát kilometr, můžete tam chodit hodinu a budete rádi, když potkáte jednoho skřivana. Přejdete za hranici do Rakouska – a té změny si všimne každý. Krajina je rozparcelovaná na drobná políčka oddělená mezemi. Právě v nich, v té jemnozrnné mozaice se solitérními stromy a hustými keři, hnízdí a dokáže žít spousta živočichů. Okamžitě vás

trkne, že ta krajina žije. Je tam víc ptáků, ale taky hmyzu, zajíců, zkrátka všeho. Druhá věc je sterilní zemědělská velkovýroba, ze které nezůstávají na zemi prakticky žádné zbytky. Sýček dnes pro hnízdění nenajde ani díru ve zdi, ze které vypadla cihla, protože tam není pořádná zeď, ale nějaký plast. Vymizely škvíry a děravé krovy. Všechno je moc učesané a uklizené.

Letošní pták roku je jiříčka obecná.

Tu ohrožuje co?

Jiříčka byla stejně jako třeba vlaštovka nebo rehek domácí původně ptákem hnízícím na skalách. Mimo naše území to žádá „domácí“ ptáci často ani nejsou, hnízdí v horách, na útesech. Jenže u nás dala jiříčka přírodě vale a chce s námi pobývat ve městě. Přece jen riziko, že jiříčce nějaký predátor vyžere hnízdo na paneláku, je téměř nula, na rozdíl od těch skal. Je to takový paradox: jiříčky jsou tu dnes díky člověku a jeho stavbám mnohonásobně rozšířenější, než by nejspíš byly, kdyby hnízdily jen mimo lidská sídla, ale zároveň jsou člověkem ohrožené. Přece dokážou pořádně zaneřadit fasádu, i mně teď jejich exkrementy rozežraly parapet pod hnízdem. Takže lidé hnízda shazují, což je samozřejmě protizákonné a pokudta může být až sto tisíc korun.

Tak mě napadá: když se celý život zajímáte o ptáky, jíte je? Jste schopný sníst třeba kuře?

Kuře ovšem ano, i když je to skoro kanibalismus. (*směje se*) Na cestách jsem snědl leccos, občas možná ani nevím, jaké druhy. Prostě jiný kraj, jiný mrav.

Když už máte ty čtyři tisíce napozorovaných druhů, dva tisíce nafocených a projedně všechny kontinenty včetně Antarktidy, co vás ještě láká? Máte nějaký tajný druh, který vám vzdoruje, tedy kromě pěvušky podhorní?

Láká mě stále Latinská Amerika. Přes ten dost vysoký počet druhů – světově jsem v první třistovce, takže šance, že potkáte ptáčka, který viděl víc, je tak jedna ku 100 000 – nejsem sběratel. Sběratel nepojede jako já poosmě do Malajsie nebo podesáté do Finska, protože tam už při druhé nebo třetí návštěvě nic nového nenasbírá. Prostě jsem jen strávil hodně času v zahraničí a rád se vracím na osvědčená místa. A vzpurný druh ani nemám. Mám heslo, co uvidím, to uvidím, co ne, to ne. Prostě do klidu.

A dokážete vůbec ještě vypnout a ptáky kolem sebe nevidět, nebo už to máte tak v krvi, že je registrujete pořád?

Jo, vypnout jde, ale chce to minimálně sedmičku vína... do každé hemisféry.

NEJLEPŠÍ PTAČÍ APLIKACE A STRÁNKY

BirdNET - nahrajte ptačí zpěv na mobil, aplikace určí druh

Xeno-canto.org - nejlepší stránka na vyhledávání ptačích zvuků, funguje i v češtině (v mobilní verzi Aves Vox je možné hledat pouze v angličtině nebo latině)

Hlasy ptáků - mobilní aplikace, výhodou je přehlednost a vyhledávání v češtině

Avif - soupis pozorování určitého druhu včetně mapky, kam za ním zajet (funguje líp na počítači než v mobilu)

Birdlife.cz - stránky České společnosti ornitologické obsahují množství informací a tipy na ornitologické akce, včetně sekce Vzdělávání určené dětem

Rorýsi.cz - vše o rorýsech včetně tipů, jak je přilákat ke hnízdění na domě

Ptaci.czweb.org - hlasy ptáků a další informace o našich nejběžnějších druzích, seznam ohrožených druhů a webkamer v hnízdech

Zvirevnouzi.cz - web a stejnojmenná aplikace záchranných stanic pro divoká zvířata v ČR, rychle tam najdete nejbližší záchrannou stanici, najdete-li zraněného ptáka nebo opuštěné ptáče (nikam nenosit a rovnou volat)

